

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Gebundelde sporen : enkele kanttekeningen bij aardewerk en nederzettingen uit Romeins Nederland

Enckevort, H.L.H.

Citation

Enckevort, H. L. H. (2012, November 21). *Gebundelde sporen : enkele kanttekeningen bij aardewerk en nederzettingen uit Romeins Nederland*. *Archeologische Berichten Nijmegen*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/20151>

Version: Corrected Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/20151>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/20151> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Enkevort, Harry van

Title: Gebundelde sporen : enkele kanttekeningen bij aardewerk en nederzettingen uit Romeins Nederland

Date: 2012-11-21

6

AARDEWERK UIT GRAFVELDEN EN NEDERZETTINGEN

In 2003 publiceerde Hiddink een overzicht van het onderzoek naar grafvelden in het Romeinse deel van Nederland.¹ Op dat moment was het nog moeilijk om vergelijkingen te maken tussen de aardewerkassemblages uit nederzettingen en de bijbehorende grafvelden. In dit hoofdstuk worden enkele voorbeelden uitgewerkt. Allereerst wordt het aardewerk uit het grafveld 't Brukske vergeleken met het aardewerk uit de nederzetting De Hulst. Beide liggen tussen de A73 en de spoorlijn Nijmegen–Venlo, op het grondgebied van de gemeente Venray. Daarna worden enkele grafvelden en nederzettingen in de regio Weert–Nederweert met elkaar vergeleken. De onderzochte voorbeelden laten het vooralsnog niet toe de resultaten te veralgemeniseren omdat vergelijkbaar onderzoek elders in Zuid-Nederland nog niet is uitgevoerd.

6.1 GRAFVELD 'T BRUKSKE EN NEDERZETTING DE HULST IN VENRAY

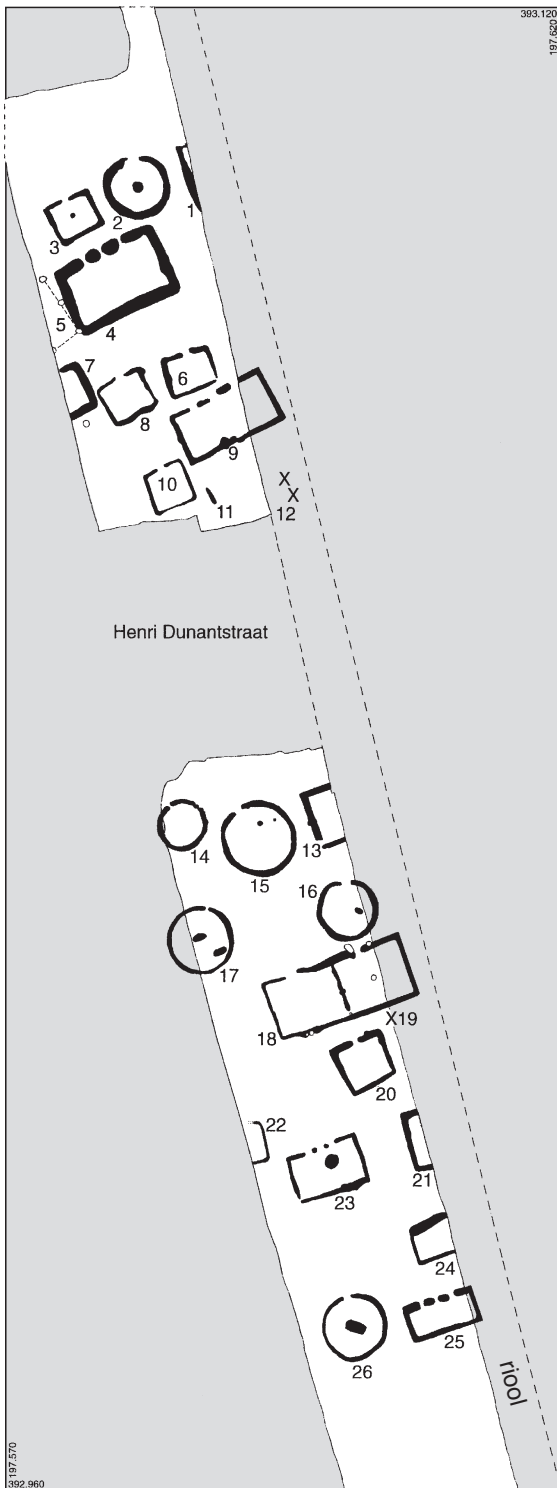
In de winter van 1994/1995 deed zich voorafgaande aan de aanleg van de A73 de gelegenheid voor om ongeveer 1 km ten noorden van Hoogrieboek, aan de andere kant van de Oostrumsche Beek, nabij de Venrayse wijk 't Brukske, een kleinschalig onderzoek te doen in een Romeins grafveld (fig. 44).² Tijdens de opgraving zijn vooral de resten van de greppels waargenomen, de begrenzingen van kleine ronde of rechthoekige terreintjes waarop de grafheuvels lagen. In de meeste gevallen zijn de centraal binnen de greppels of ringsloten gelegen bijzettingen en bijgaven in latere tijd verdwenen. Dit komt omdat deze niet in een grafkuil, maar direct op het oude oppervlak of in een zeer ondiepe kuil waren geplaatst.³ Deze ondiepe begravingen hebben veel te lijden gehad van de laat-middeleeuwse bewoning ter plekke en de latere agrarische activiteiten.

De vulling van de weinige wel ontdekte grafkuilen is verschillend van aard. In enkele gevallen betreft het kuilen die met de resten van de brandstapel zijn opgevuld: houtskool, verbrand menselijk bot en scherven van verbrand aardewerk. Soms is in een kuiltje alleen een concentratie van verbrand menselijk bot aangetroffen. Waarschijnlijk waren deze resten oorspronkelijk in een doek gewikkeld. In één geval zijn de verbrande menselijke botfragmenten uit de resten van de brandstapel geraapt en in een urn van aardewerk gedaan. Vervolgens is deze, samen met een aantal bijgaven, in de grafkuil geplaatst.

Het grafveld van 't Brukske wijkt, hoewel slechts een deel van de graven is onderzocht, niet af van grafvelden die elders in Noord-Brabant, Limburg en het aangrenzende Duitse Rijnland zijn gevonden. Omdat de inhoud van een groot aantal grafkuilen in latere tijd is verdwenen, is het niet mogelijk om (sociale) verschillen tussen de afzonderlijke begravingen te achterhalen. Fragmenten van aardewerken olielampen geven aan dat zij tijdens de crematieplechtigheden zijn meegegeven om als symbolische lichtbron te dienen bij de duistere tocht naar het hiernamaals. Ook konden zij het graf, de *domus aeterna*, van licht voorzien. Het voorkomen van dergelijke lampen geeft aan dat sommige Romeinse begrafenistradities ook in dit grafveld zijn geëerbiedigd. Andere bijgaven betreffen vooral vaatwerk en potten, bakken, kruiken en amforen die al dan niet met inhoud op de crematiestapel of in de grafkuil zijn geplaatst.

In tabel 21 wordt in kolom 1 een overzicht gegeven van het in het grafveld aangetroffen aardewerk, uitgedrukt in MaxAI. Voor zover dateerbaar is het merendeel van de graven te plaatsen in de late 2^e of in de 3^e eeuw. Het grafveld 't Brukske ligt op korte afstand van de nederzetting Venray-De Hulst, waarvan negen huisplatgronden uit de late 2^e of 3^e eeuw zijn onderzocht.⁴ Gezien de nabije ligging en de gelijke datering ligt het voor de hand dat in het grafveld de overleden bewoners van de nederzetting zijn bijgezet. Het aardewerk uit de nederzetting is samen met dat van het voorafgaande proefsleuvenonderzoek in het onderzoeksrapport opgenomen,⁵ en

1. Hiddink 2003.
2. Zie ook Van Enckevort 1997b, 40–45. De definitieve uitwerking en publicatie van het grafveld zijn nog niet afgerond.
3. Vgl. de beter bewaard gebleven grafheuvels uit het Utrechtse IJsselstein (Verniers 2011).
4. Van der Velde & Kenemans 2002. De eventuele vroeg-Romeinse nederzetting op het terrein wordt hier buiten beschouwing gelaten.
5. Niemeijer 2003. Zie ook Van der Velde 1998, 23.

Figuur 44. Het grafveld Venray-'t Brukske. RM

in tabel 21 opgevoerd in kolom 2. In beide kolommen zijn de scherven van het handgeformde aardewerk uit de voor-Romeinse tijd en de 1^e eeuw weggelaten omdat dat in de betreffende periode niet meer is gebruikt. Hierbij kan echter een kanttekening worden geplaatst. In de in de late 2^e eeuw gedateerde waterput 1 in de nederzetting is veel handgeformd aardewerk aangetroffen. Indien dat aardewerk daadwerkelijk in de gebruiksfase van de waterput in de nederzetting heeft gecirculeerd, dateert deze waterput uit de tweede helft van de 3^e eeuw.⁶

Een directe vergelijking tussen het grafveld en de nederzetting is niet mogelijk gezien de verschillende wijzen waarop het aardewerk is gekwantificeerd. Toch is het mogelijk om een globale vergelijking te maken als beide kolommen met elkaar vergeleken worden. Zo is de hoeveelheid tafelaardewerk (terra sigillata, Belgische

6. Vgl. Verhoeven 2002.

categorie	grafveld 't Brukske	nederzetting De Hulst
	MaxAI	N
terra sigillata	9,3	3,6
Belgische waar	6,8	1,9
geverfd aardewerk	10,8	1,5
gladwandig aardewerk	17,7	14,6
amforen	11,2	
wrijfschalen	17,7	1,5
dolia	1,61	37,7
ruwwandig aardewerk	20,5	19,0
oranje Noord-Limburgs aardewerk	–	10,7
grijs Bataafs aardewerk	1,2	0,3
Low Lands ware 1	–	1,2
niet determineerbaar	3,2	8,0
totaal %	100,0	100,0
totaal	249	737

Tabel 21. Overzicht van het aardewerk (in percentages) uit grafveld 't Brukske en nederzetting De Hulst.

waar en geverfd aardewerk) in het grafveld bijna viermaal zo hoog als in de nederzetting. Het lijkt erop dat dit vaatwerk speciaal is uitgezocht voor gebruik tijdens of direct na de begrafenis. Hierbij mag gedacht worden aan bekens en borden die met drank en voedsel aan de doden zijn meegegeven voor zijn of haar reis naar het hiernamaals en ter stoffering van het eeuwige huis. Bovendien zullen voedsel en drank een belangrijke rol hebben gespeeld tijdens de begrafenisrituelen. Verder is het aantal kruiken/amforen in het grafveld tweemaal zo groot. Vermoedelijk heeft hier drank in gezeten voor hetzelfde doel als hiervoor opgemerkt. Ook de wrijfschalen zijn met een bijzondere bedoeling meegenomen naar het grafveld, maar de reden daarvoor is onbekend.

De hoeveelheid dolia in de nederzetting is abnormaal groot. In eerste instantie zou gedacht kunnen worden dat de opgravers tijdens het onderzoek scherven van deze grote containers door hun lichte kleur en hun grote formaat eerder hebben herkend, waardoor deze eerder in de vondstenzakken zijn beland. Als echter naar de vondsten uit de gesloten contexten huis 9 en 12 en waterput 1 en 3 gekeken wordt, blijkt dat daarin ook veel scherven van dolia zijn aangetroffen. Het in tabel 21 gegeven overzicht van het aardewerk in de nederzetting lijkt dan ook het keramiekspectrum van de nederzetting te representeren. Tot slot kan opgemerkt worden dat in de nederzetting meer containers (dolia, ruwwandig aardewerk, grijs aardewerk, Low Lands ware 1) zijn gebruikt dan in het grafveld. Als het handgevormde aardewerk daadwerkelijk nog tot de nederzettingfase gerekend zou mogen worden, zou het onderscheid van enerzijds de tafelwaar en de kruiken/amforen en anderzijds de containers nog groter zijn geweest. Als een vergelijking wordt gemaakt met tabel 16 dan blijkt dat in de nederzetting Hoogrieboek veel meer tafelwaar is gevonden dan in de nederzetting Venray-De Hulst, terwijl beide min of meer gelijktijdig zijn gedateerd. Hieruit komt de bijzondere positie van de bewoners van Hoogrieboek naar voren, terwijl aangenomen mag worden dat de bewoners van De Hulst een relatie hebben gehad met een aan Hoogrieboek gelijkwaardige nederzetting ten westen van de Oostrumsche Beek.⁷

6.2 NEDERZETTINGEN EN GRAFVELDEN IN DE REGIO WEERT-NEDERWEERT

In slechts weinig gevallen is het mogelijk om het aardewerk uit een nederzetting te vergelijken met dat uit het aanpalende grafveld. Deze mogelijkheid doet zich voor bij de nederzetting Molenakker in Weert en het nabij gelegen grafveld aan de Molenakkerdreef (fig. 45).⁸ Beide liggen in de regio Weert-Nederweert waar vanaf de jaren tachtig van de vorige eeuw op grotere schaal opgravingen zijn uitgevoerd.⁹ In deze tot in de nieuwe tijd door veenmoerassen en heidevelden omgeven *Siedlungskammer*, een aaneengesloten gebied met relatief vruchtbare gronden met een oppervlakte van

7. Cf. paragraaf 5.5.3 over satellietnederzettingen.

8. Zie ook Hiddink 2010b, fig. 1.3.

9. Tol 1995, 9–20; Tol 1996a; 1996b; 1998a; 1998b; Hiddink 2005a, 6–7.

Figuur 45. Overzicht van de nederzetting Molenakker en het grafveld Molenakkerdreef in Weert. Naar tol 1998a, 3, fig. 1.2.

RM

ongeveer 5500 ha, zijn meerdere nederzettingen en grafvelden uit de late ijzertijd en de Romeinse tijd onderzocht.¹⁰ Bij twee nederzettingen, Raak en Klein-Leuken, is de bewoning slechts kortstondig van aard geweest, respectievelijk late ijzertijd en 1^e eeuw. In de nederzettingen Molenakker, Kampershoek en Rosveld zijn sporen van huizen vanaf de late ijzertijd tot in 3^e eeuw na Chr. aangetroffen. De grafvelden Kampershoek-Zuid, Molenakkerdreef, Rosveld en Wessemerdijk zijn in dezelfde periode te dateren. Alle onderzochte gebouwen lijken uit hout en leem opgetrokken. Aanwijzingen voor een bijzonder gebouw in de vorm van een afwijkende plattegrond of grotere hoeveelheden bouwmaterialen van natuur- en baksteen ontbreken, al is de betekenis van de tijdens enkele opgravingen gevonden grofkeramiek niet duidelijk.¹¹

In 98 van de 124 graven (79%) in het grafveld Molenakkerdreef is aardewerk aangetroffen. Het gaat om 408 voorwerpen, wat betekent dat in de 98 graven gemiddeld 4,2 stuks aardewerk zijn aangetroffen.¹² Het in de grafkuilen gevonden aardewerk betreft in minderheid complete potten, borden en bekers waarin voedsel en drank voor de overledene heeft gezeten. Het aardewerk dat op de brandstapel is verbrand, heeft eenzelfde functie gehad, maar is daarna deels gefragmenteerd en verbrand in de grafkuil terecht gekomen. Het stond de dode (met of zonder inhoud), samen met de overige bijgaven en kledingaccessoires, ten dienste tijdens zijn of haar de reis naar het hiernamaals en het verblijf daar.

Bovenstaande simpele berekening van het aantal stuks in de graven aangetroffen aardewerk gaat voorbij aan de toenmalige wijze van verzamelen van de verbrande voorwerpen en bot op de crematieplaats en latere post-depositionele processen. Om

10. De nederzettingen Weert-Raak en -Molenakker (database auteur; Van Enckevort & Huisman 1998), Weert-Kampershoek-Zuid/Noord (database auteur; Hiddink 2010b) en Nederweert-Rosveld 4 (Hiddink 2006) en de grafvelden Weert-Kampershoek en -Molenakkerdreef (Hiddink 2003), Nederweert-Rosveld 6 (Hiddink 2006), Nederweert-Wessemerdijk (Bruekers 1989).
11. In beide nederzettingen zijn slechts weinig fragmenten van Romeinse dakpannen aangetroffen. De herkomst en functie zijn onduidelijk. Zie Van Enckevort & Huisman 1996, 55–56.
12. Hierbij is buiten beschouwing gelaten dat scherven van één dolium (73 en 74) en één wrijfschaal Gose 453 (96 en 97) in twee grafkuilen voorkomen, een mogelijkheid die in theorie voor meerdere exemplaren kan gelden maar dit kon niet objectief worden vastgesteld. De cijfers in deze paragraaf wijken af van de in de catalogus van het grafveld gepresenteerde gegevens (Hiddink 2003) door een andere manier van berekening.

categorie	nederzetting			grafveld				
	A	B	C	D	E	F	G	H
terra sigillata	1	5	6	16	22	18	18	34
Gallo-Belgische waar geverfd aardewerk	2	3	3	4	15	6	5	5
gladwandig aardewerk	3	2	2	7	5	6	13	36
amforen	6	8	8	–	5	8	9	5
dolia	3	5	6	1	–	–	–	2
wrijfschalen	11	11	15	6	8	13	+	2
ruwwandig aardewerk	2	4	3	11	3	16	7	7
overig aardewerk	37	44	33	9	19	13	17	8
kurkurnen	1	1	–	1	–	–	–	–
handgevormd aardewerk	1	+	1	1	2	–	–	–
	33	17	23	44	22	20	31	–
totaal %	100	100	100	100	100	100	100	100
MaxAI	6444	4958	3736	110	41	68	251	41

Tabel 22. Het aardewerk in nederzettingen en grafvelden in percentages. A Molenakker, B Kampershoek-Zuid en Noord, C Rosveld 4, D Molenakkerdreef, E Rosveld 6, F Wessemerdijk, G Maaseik, H Kampershoek, + minder dan 0,5 %.

toevallig aanwezig, niet intentioneel gedeponeerd aardewerk, in een grafkuil uit te sluiten zijn alleen individuen geteld waarvan meerdere oudtijds gebroken scherven in de grafkuil zijn aangetroffen. Enkele stuks vaatwerk waarvan slechts een individuele scherf in een graf reesterde en die zwaarder waren dan 20 gr zijn ook in de analyse betrokken.¹³ Daarna bleven slechts 49 graven (40 %) met 110 stuks aardewerk over voor een verdere analyse.

In het grafveld Rosveld 6 is in 37 % van de 51 graven aardewerk aangetroffen, terwijl in de grafvelden Wessemmerdijk en Maaseik respectievelijk in 47 % (17 graven) en 33 % (203 graven) van de graven aardewerk is gedeponeerd. In het grafveld van Kampershoek, dat in de late 2^e en in de 3^e eeuw wordt gedateerd, ligt het percentage met 83 % (23 graven) veel hoger.¹⁴ Het grafveld van Maaseik ligt buiten de onderzoeksregio, maar is gezien de overeenkomsten in het aardewerk en kledingspelden ter vergelijking met de Weertse en Nederweertse grafvelden in tabel 22 meegenomen.¹⁵ Het grafveld Schaijk-Gaalse Heide is niet in de analyse betrokken gezien de afwijkende aardewerkassemblage waarin onder meer veel kruiken aan de doden zijn meegegeven.¹⁶ Een vergelijkbaar gebruik van aardewerk is terug te zien in de grafvelden van Nijmegen-Hatert, Wijchen-Schebbelaarseveld en Wijchen-Molenberg,¹⁷ waardoor aangenomen mag worden dat deze vier grafvelden in een regio (rond Nijmegen) liggen, waar andere ideeën betreffende begravingen en aardewerkdeposities bestonden dan in de grafvelden van Weert, Nederweert en Maaseik.¹⁸

Als het aardewerk uit de grafvelden in tabel 22¹⁹ vergeleken wordt met het aardewerk uit de nederzettingen dan vallen enkele zaken op. Tafelaardewerk als terra sigillata, Gallo-Belgische waar en geveerd aardewerk en wrijfschalen zijn in de grafvelden sterker vertegenwoordigd dan in de nederzettingen. Het grafveld Kampershoek laat zien dat er een tendens is om in de loop van de tijd steeds meer tafelaardewerk in het grafritueel te betrekken. Amforen en ruwwandig aardewerk zijn in veel geringere mate in de grafvelden aangetroffen. De overige categorieën zijn in min of meer gelijke mate in zowel de nederzettingen als de grafvelden vertegenwoordigd. Uit de verschillen mag afgeleid worden dat de mensen in de regio toentertijd specifieke keuzes hebben gemaakt bij uitkiezen van het aardewerk dat zij aan de overleden personen meegaven. Verder blijkt uit de tabel dat de aardewerkassemblages in zowel de nederzetting Molenakker als het grafveld Molenakkerdreef nauwelijks afwijken van de andere nederzettingen en grafvelden in de regio.

Door de percentages van de in de afzonderlijke nederzettingselementen in de nederzettingen Raak, Molenakker, Kampershoek-Zuid en Venray-Hoogrieboek aangetroffen aardewerkcategorieën te seriëren (tabel 23)²⁰ is het mogelijk de ontwikkeling van de aardewerkassemblages in de nederzettingen door de tijd te volgen. Wel dient

13. Dit is het gewicht van de zwaarste scherf post-Romeinse aardewerk die in een van de graven is aangetroffen.
14. In het grafveld Wijchen-Molenberg is in 87 % van de 23 graven aardewerk aangetroffen (Hendriks & Magnée-Nentjes 2008).
15. Janssens 1977.
16. Modderman & Isings 1960/1961.
17. Haalebos 1990; Van Enckevort & Magnée-Nentjes 2007; Hendriks & Magnée-Nentjes 2008.
18. Vgl. Hiddink 2003, 26 en 66.
19. De percentageberekeningen berusten bij de Weertse nederzettingen op aantallen scherven omdat anders de verschillende publicaties niet met elkaar te vergelijken zijn. Bij de aantallen aardewerk uit de grafvelden gaat het om de intentioneel gedeponeerde bijgaven. Het grijs Bataafs aardewerk is onder het ruwwandige aardewerk geschaard. In de percentages zijn ook de urnen opgenomen. Gezien de geringe aantallen in de graven aangetroffen stuks aardewerk moeten de gepresenteerde percentages met de nodige voorzichtigheid behandeld worden.
20. Naar Van Enckevort & Huisman 1998, 68, tabel 3. Voor de seriëte is het programma Winbasp gebruikt. Door afrondingen komt het totaalpercentage van de individuele nederzettingselementen in veel gevallen niet op 100 uit. Daarnaast zijn gegevens van de nederzetting Venray-Hoogrieboek (database auteur) gebruikt.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	datering
	fijn	hand	BW	ov	dol	gl	gev	wr	amf	ruw	ts	
Raak huis 06	-	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	<70
Raak huis 10	-	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	<70
Raak wp A	-	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	<70
Kampershoek-Zuid huis 14	-	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	<70
Kampershoek-Zuid huis 15	-	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	<70
Raak wp B	-	100	-	-	-	-	+	-	-	-	-	30-70
Kampershoek-Zuid huis 12	-	93	7	-	-	-	-	-	-	-	-	1-100
Molenakker huis 21	-	92	8	-	-	-	-	-	-	-	-	1-100
Kampershoek-Zuid huis 13	-	95	-	-	-	-	-	-	-	5	-	1-100
Raak huis 04	-	92	4	-	2	-	2	-	-	-	-	1-100
Molenakker huis 06	-	83	-	17	-	-	-	-	-	-	-	1-100
Molenakker huis 05	-	82	9	9	-	-	-	-	-	-	-	1-100
Molenakker huis 27	4	78	14	-	4	-	-	-	-	-	-	50-100
Raak huis 03	-	81	15	-	-	-	-	-	-	4	-	1-100
Kampershoek-Zuid huis 10	3	81	-	-	7	3	8	-	-	-	-	75-125
Kampershoek-Zuid wp A	-	77	-	-	-	23	-	-	-	-	-	1-100
Molenakker wp D	-	77	4	-	3	6	-	1	1	9	-	1-100
Molenakker huis 19	-	73	-	-	27	-	-	-	-	-	-	1-100
Molenakker huis 04	-	73	-	-	-	9	-	-	-	18	-	1-100
Kampershoek-Zuid huis 03	-	63	-	-	-	6	6	-	12	11	-	
Molenakker wp A	-	50	-	-	27	-	3	-	-	20	-	175-250/275
Kampershoek-Zuid huis 11	-	48	-	7	14	3	-	-	-	28	-	
Molenakker huis 24	-	39	11	6	28	-	6	-	-	12	-	
Kampershoek-Zuid huis 05	-	38	9	-	18	6	-	-	-	27	3	100-200
Molenakker huis 09	-	39	7	-	2	10	5	-	-	36	-	175-250
Kampershoek-Zuid huis 07	-	31	4	14	6	2	2	14	20	6	-	100-200
Molenakker huis 17	-	31	-	-	-	38	-	-	-	30	-	
Molenakker wp B	-	21	4	-	17	13	13	4	8	21	-	175-250
Molenakker huis 39	-	10	4	21	25	14	4	-	7	14	-	
Molenakker huis 18	-	19	5	10	5	14	-	-	-	43	5	
Molenakker huis 02	-	15	12	8	8	12	4	-	-	35	4	100-200
Molenakker huis 35	-	15	3	6	9	33	3	-	3	30	-	100-250/275
Molenakker wp C	-	17	7	-	16	12	-	13	13	22	-	
Molenakker huis 32	-	13	13	-	-	27	-	-	7	40	-	
Molenakker wp F	-	12	5	-	34	7	1	2	16	25	-	
Kampershoek-Zuid wp B	-	11	1	+	24	27	2	8	14	11	1	100-175
Molenakker huis 16	-	13	6	-	-	38	-	-	-	37	6	
Molenakker huis 08	-	7	1	1	64	4	4	+	+	17	1	175-250/275
Molenakker huis 11	-	11	-	11	5	16	16	-	-	42	-	175-250/275?
Kampershoek-Zuid huis 06	1	11	6	7	10	8	1	3	11	40	6	175-250/275
Molenakker huis 31	-	18	9	-	18	0	9	-	-	45	-	175-250/275
Molenakker huis 22	-	4	4	-	33	-	-	11	7	41	-	
Molenakker huis 36	-	-	11	2	8	3	14	-	2	58	1	175-250/275
Venray-Hoogriebroek huis P	-	-	5	-	10	11	6	2	13	49	4	230-ca. 250
Molenakker huis 29	-	-	2	2	10	11	6	10	11	51	1	175-250/275
Molenakker wp E	-	1	2	-	15	6	6	3	1	61	4	175-250/275
Kampershoek-Zuid huis 1/2	-	1	5	1	8	7	3	2	4	61	8	175-250/275
Venray-Hoogriebroek huis Q	-	-	5	-	4	13	6	1	13	51	8	200-230
Molenakker huis 34	-	-	-	-	9	9	9	-	9	64	-	175-250/275
Venray-Hoogriebroek wp J	-	-	4	-	2	11	4	2	22	49	5	230-ca. 250
Molenakker huis 30	-	-	-	-	13	2	2	-	-	84	-	175-250/275
Molenakker huis 42	-	-	-	-	-	5	3	-	11	75	5	175-250/275

Tabel 23. De percentages aardewerk per categorie per nederzettingselement na seriatie (gebaseerd op MaxAI). wp waterput, 1 fijn aardewerk, 2 handgevormd aardewerk, 3 Gallo-Belgische waar, 4 overig aardewerk, 5 dolia, 6 gladwandig aardewerk, 7 geveerd aardewerk, 8 wrijfschalen, 9 amforen, 10 ruwwandig aardewerk, 11 terra sigillata, + minder dan 0,5%.

	>0	I	IIA	IIB	
003					La Tène-armband, 5-ribbig
023					bronzenarmband
069					La Tène armband, D-vormig
032					benen haarnaald
057					handgevormdaardewerk
068					fibula, midde-La Tèneschema
120					schaap/geit
074					varken
094					draadfibula
099					terra nigra, Holwerda BW 25
026					ruwwandig aardewerk, pot
066					mund, Trajanus
024					ijzeren nagel
076					terra sigillata, Drag. 32
090					glas
082					mund, Antoninus Pius
095					schoennagel
088					terra sigillata, Drag. 31
014					klein dolium
018					terra sigillata, Drag. 45
055					ijzeren mes
058					wrijfschaal, Gose 453
064					terra sigillata, Drag. 33
091					geverfd aardewerk, Stuart 2
122					dolium, Stuart 147
025					ruwwandig aardewerk, bak
070					terra sigillata, Drag. 27
072					terra sigillata, Drag. 18/31
050					Munt, Nero
098					wrijfschaal, Vanvinckenroye 352
093					
102					
042					
114					
045					
101					
062					
109					
012					
077					
113					
061					
048					
086					
004					
053					
021					
039					
085					
038					
020					
116					
049					
112					
054					
008					
034					
073					
078					
005					
001					

Tabel 24. Seriatietabel van de graven met bijgaven en andere voorwerpen uit de graven in het grafveld Molenakkerdreef.

opgemerkt te worden dat een deel van de in de onderzochte nederzettingselementen aangetroffen scherven ouder dan wel jonger zijn (opspit, nazakking, bioturbatie) en dat de percentages in de tabel daardoor geen juist beeld geven van het in de nederzetting circulerende aardewerk op het moment dat de betreffende huizen en waterputten in gebruik waren.²¹ Desondanks lijkt de tabel wel een trend door de tijd in het aardewerkspectrum van Molenakker en de andere nederzettingen te weerspiegelen omdat de in de laatste kolom gegeven datering van de nederzettingselementen (op basis van de datering van individuele scherven) redelijk overeen lijkt te komen met de door de seriatie verkregen volgorde van de nederzettingselementen.

Het aardewerkspectrum van de nederzettingen blijkt tot ver in de 1^e eeuw na Chr. gedomineerd te worden door het lokaal of regionaal met de hand gevormde aardewerk. In de loop van de 1^e eeuw doet het eerste gedraaide aardewerk incidenteel zijn intrede. Het gaat dan vooral om bekers in terra nigra en andersoortige baksels. Rond het jaar 100 wordt het lokale of regionale handgemaakte aardewerk geheel vervangen door het buiten de regio vervaardigde gedraaide aardewerk.²² Vanaf het einde van de 2^e eeuw lijken de bewoners van de onderzochte nederzettingen over een rijker assortiment aan gedraaid aardewerk te kunnen beschikken dan hun voorouders.²³ Scherven van amforen laten zien dat zij in die tijd de beschikking hadden over olijfolie uit Spanje en wijn uit Zuid-Frankrijk. Tegelijkertijd doen de terra sigillata en geverfde waar (uit Trier en de Franse Argonnen) op grotere schaal hun intrede. Dit lijkt te duiden op een definitieve acceptatie van Gallo-Romeinse eetgewoonten.

Om enig inzicht te krijgen in de chronologische ontwikkeling van de aardewerkdeposities in de onderzochte graven van het grafveld Molenakkerdreef is gebruik gemaakt van hetzelfde seriatieprogramma, waarbij in dit geval het aantal en de

21. Daardoor kunnen ook de in de laatste kolom gegeven dateringen van het in de nederzettingselementen aangetroffen aardewerk afwijken. Vergelijk de problemen met de interpretatie van aardewerk in de nederzettingselementen in de nederzetting Nistelrode-Zwarte Molen, paragraaf 7.4–5.
22. Het in nederzettingselementen uit latere tijd aangetroffen handgevormd aardewerk is als opspit te beschouwen.
23. Zie ook Hiddink 2009.

categorie/periode	Molenakker					Kampershoek-Zuid	
	>0	I	IIA	IIB	MaxAI	III	MaxAI
terra sigillata	–	–	–	0,84	16	0,74	14
geverfd aardewerk	–	–	–	0,47	7	0,79	15
Gallo-Belgische waar	–	–	0,40	–	2	0,11	2
gladwandig aardewerk	–	–	–	–	–	0,11	2
amforen	–	–	–	–	–	0,05	1
dolia	–	–	–	0,32	6	0,05	1
wrijfschalen	–	–	–	0,53	10	0,16	3
ruwwandig aardewerk	–	–	0,20	0,37	8	0,16	3
handgevormd aardewerk	1,70	1,10	0,80	–	32	–	–
totaal gemiddeld per graf	1,70	1,10	1,40	2,53	1,84	2,17	2,17
graven met aardewerk	10	10	5	19	44	19	

Tabel 25. Gemiddeld aantal stuks aardewerk per graf.

aan- dan wel afwezigheid van voorwerpen in een graf bepalend is geweest voor de plaats in seriatietabel 24. Alleen die graven waarin minstens twee voorwerpen zijn aangetroffen zijn in de analyse betrokken. Bovendien zijn alleen die voorwerpen in de seriatie meegenomen waarvan individuen in minstens twee graven zijn aangetroffen. Daarnaast is handgevormd aardewerk dat als opspit in graven uit de gevorderde 2^e eeuw gezien mag worden buiten de analyse gelaten. Om een beter zicht te krijgen op de chronologische ontwikkeling is niet alleen het gedeponeerde vaatwerk in de seriatie betrokken maar zijn ook andere in de graven aangetroffen zaken in de analyse betrokken. De in de tabel geschetste trend kan enigszins verstoord worden door aan leeftijd of sexe gebonden items als benen naalden of armbanden, terwijl ook opspit van ouder aardewerk in de graven het beeld kan vertroebelen.²⁴

De oudste graven mogen in het laatste deel van de late ijzertijd geplaatst worden (tabel 24).²⁵ Deze worden gekarakteriseerd door het voorkomen van glazen en bronzen armbanden, benen haarnaalden en handgevormd aardewerk. Daarnaast is vlees van schapen of geiten en varkens op de brandstapel meegegeven. Op basis van de 14C-dateringen van houtskool²⁶ uit de graven 23, 26, 58, 69 en 104 zouden deze voor het jaar 100 voor Chr. gedateerd moeten worden. Op grond van de overeenkomsten in baksel²⁷ en vormenscala mag aangenomen worden dat het aangetroffen handgevormde aardewerk door dezelfde mensen is gebruikt die in de nabijgelegen nederzettingen Molenakker, Kampershoek en Raak woonden.²⁸

Rond het begin van de jaartelling verdwijnen de benen haarnaalden en de bronzen en glazen armbanden uit het grafensemble. Hun plaats wordt ingenomen door draadfibulae. Nog steeds wordt het vaatwerk gedomineerd door de handgevormde waar. Slechts één uitheemse beker van handgevormd aardewerk uit het Vlaamse kustgebied heeft de brandstapel in deze tijd gehaald.²⁹ Rond het jaar 100 duikt gedraaid vaatwerk van Gallo-Romeinse herkomst in de graven op. Dit gaat min of meer parallel met de ontwikkelingen in de aardewerkspectra van de nederzettingen (tabel 23). Het handgevormde aardewerk wordt in de daarop volgende decennia verdrongen door gedraaid aardewerk. Alleen van de in graf 50 aangetroffen handgevormde kom is zeker dat deze met gedraaid aardewerk in het graf is geraakt. Dat handgevormd aardewerk nog incidenteel in graven uit de gevorderde 2^e eeuw voorkomt lijkt eerder met toevallige omstandigheden (opspit, bioturbatie) te maken te hebben dan met het gebruik van dit aardewerk in het grafritueel. Het ontbreken van graven met handgevormd aardewerk na het midden van de 2^e eeuw bevestigt dit beeld (tabel 25). In deze periode wordt voor het eerst schoeisel met nagels op de brandstapel meegegeven. Behalve genoemde veranderingen doet een typisch 'Romeins' gebruik zijn intrede in het grafritueel. In de graven worden voor het eerst munten aangetroffen. Opvallend is verder is de afname van in het meegeven van vlees van schapen of geiten op de brandstapel.

Omstreeks het midden van de 2^e eeuw komt het gebruik van gedraaid aardewerk binnen het grafritueel in een stroomversnelling. De diversiteit binnen het meegegeven aardewerk en het meegeven aantal stuks vaatwerk neemt sterk toe (zie ook tabel 25). Graf 4 en 5 zijn de meest sprekende voorbeelden van de snelle veranderingen die

24. Voor de seriatie is het programma Winbasp versie 5.42 gebruikt.

25. Deze graven zijn op basis van tabel 24 in perioden ingedeeld. Of alle in de graven aangetroffen voorwerpen daadwerkelijk bij het graf horen (geen opspit, nazakking, bioturbatie) is onzeker. Ondanks deze tekortkomingen mag er wel van uitgegaan worden dat de gepresenteerde resultaten een trend aangeven maker zeker niet als absolute data mogen worden gezien.

26. Hiddink 2003, 126.

27. Het relatief zachte, oxiderend gebakken handgevormd aardewerk valt bij een aantal scherven op door een magering die op chamotte lijkt maar ook een natuurlijke toevoeging kan zijn. Het baksel wijkt af van het oudere handgevormd aardewerk uit de ijzertijd.

28. Van Enckevort & Huisman 1995; 1996; 1998.

29. Van Enckevort 2003, 236, fig. 63.91.6.

	totaal aan aardewerk in de graven					losse vondsten buiten de graven	
	totaal in de graven		intentioneel in de graven			MaxAI	%
	MaxAI	%	+ hand		%		
			MaxAI	%		– hand	
terra sigillata	25	6,1	18	16,4	29,0	11	10,9
Gallo-Belgisch waar	12	2,9	5	4,5	8,1	3	3,0
geverfd aardewerk	13	3,2	8	7,3	12,9	4	4,0
gladwandig aardewerk	13	3,2	–	–	–	10	9,9
ruwwandig aardewerk	37	9,0	10	9,1	16,1	28	27,7
wrijfschalen	15	3,7	12	10,9	19,4	15	14,8
amforen	6	1,5	1	0,9	1,6	1	1,0
dolia	10	2,4	7	6,4	11,3	8	7,9
overig aardewerk	1	0,3	1	0,9	1,6	–	–
niet determineerbaar	22	5,4	–	–	–	–	–
handgevormd aardewerk	254	62,3	48	43,6	–	21	20,8
	408	100,0	110	100,0	100,0	101	100,0

Tabel 26. Aardewerk in en buiten de graven in het grafveld Molenakkerdreef.

zich in deze periode in het grafritueel voordoen.³⁰ Opvallend is wel de late datering van het in graf 5 voorkomende bakje Dragendorff 27, waarvan het stempel MEDIUS een datering in de tijd van de keizers Trajanus en Hadrianus aangeeft. Is deze vondst een aanwijzing dat men ouder vaatwerk aan het begraven kind heeft meegegeven? Ook de munten van Nero zijn lang nadat ze zijn geslagen in het graf meegegeven. Opvallend is verder de introductie van ijzeren messen in het grafritueel.

Over het gebruik van aardewerk in het grafveld Molenakkerdreef gedurende de 3^e eeuw valt veel minder te zeggen. Graven met typisch 3^e-eeuws aardewerk ontbreken grotendeels. Mogelijk dat graf 38 met een beker als Oelmann 33 nog uit de 3^e eeuw stamt, maar een datering aan het einde van de 2^e eeuw is ook nog mogelijk. Duidelijk in de 3^e eeuw te dateren graven zullen buiten het opgegraven deel van het grafveld gezocht moeten worden. Daarom is het kleine nabij gelegen grafveld Kampershoeck-Zuid in tabel 25 opgenomen. Daaruit blijkt dat de trend die zich in het grafveld Molenakkerdreef heeft ingezet voorzet in de 3^e eeuw. Tafelaardewerk als terra sigillata en geveerd aardewerk blijven de grafsembles domineren, maar het gemiddelde aantal stuks aardewerk per graf neemt niet meer toe.

In tabel 26 is het absolute en relatieve voorkomen van de verschillende aardewerk-categorieën in en buiten de graven weergegeven, zonder rekening te houden met de datering. Als naar al het in de graven gevonden aardewerk gekeken wordt (kolom 2–3) dan blijkt ruim 60% uit handgevormd aardewerk te bestaan. Alle andere categorieën komen minder dan 10% voor. Wordt alleen het aardewerk geanalyseerd dat intentioneel in de graven is terecht gekomen dan verandert het beeld (kolom 4–5). Handgevormd blijkt ook dan nog het meeste in de graven voor te komen, zij het in kleinere hoeveelheden. Daarnaast komen terra sigillata, wrijfschalen, ruwwandig aardewerk en geveerd aardewerk in respectabele aantallen voor. Opvallend is dat gladwandig aardewerk (kruiken) geen enkele keer in een graf is gedeponeerd, terwijl door een aantal gladwandige scherven die als opspit toevallig in de graven zijn beland, duidelijk is dat kruiken zeker een functie in het ritueel rond de crematie en de begrafenis hebben vervuld. Als ook het buiten de graven aangetroffen aardewerk (kolom 7–8)³¹ in de analyse wordt betrokken, wordt dit beeld bevestigd. Hierbij moet wel een kanttekening geplaatst worden omdat over het algemeen vooral randfragmenten als losse vondst zijn verzameld. Daarnaast is ruwwandig aardewerk buiten de graven beter vertegenwoordigd. De precieze betekenis is niet duidelijk. Mogelijk zat in het gladwandige en ruwwandige aardewerk drank en voedsel dat genuttigd werd tijdens de crematie- en begrafenisplechtigheden of tijdens een later bezoek aan een overleden familielid.

De vroege introductie van gladwandig aardewerk in het grafveld bewijzen de fragmenten van twee kruiken die onderin de cultuurlaag zijn aangetroffen.³² Deze stammen uit de laat-Augusteïsche of vroeg-Tiberische tijd. Mogelijk gaat het om de resten van een dodenmaaltijd. Dergelijk aardewerk is in de gelijktijdige graven in het

30. Hiddink 2003, 286, fig. 84 en 289, fig. 87.

31. Zie Hiddink 2003, 385–396.

32. Van Enkevort 2003, 246, fig. 66.V3–4.

	intentioneel gedeponoord	losse vondst
bord	14,5	6,3
kom/schaal(tje)	11,3	7,5
beker	17,7	6,3
kruik	–	12,5
kan	–	2,5
pot	19,4	31,3
bakje	1,6	1,2
deksel	–	1,2
wrijfschaal	22,6	20,0
dolium	11,3	10,0
amfoor	1,6	1,2
%	100,0	100,0
MinAI	62	80

Tabel 27. Verdeling van het aardewerk uit het grafveld Molenakkerdreef naar functionele groepen.

grafveld en in sporen in de omliggende nederzettingen niet aangetroffen. Opvallend is de overeenkomst tussen een van de kruikfragmenten en een vergelijkbare kruik uit dezelfde tijd uit het graf van een 'krijger' in Someren.³³ Het is niet uitgesloten dat een bewoner van de Molenakker in een hulpstroep heeft gediend en deze kruiken (met inhoud) tijdens een bezoek aan zijn geboortedorp heeft achtergelaten.

Ook enkele andere opvallende scherven van enkele goed dateerbare kommen van terra sigillata Dragendorff 37³⁴ zijn buiten de graven op het terrein van het grafveld aangetroffen. Zij zijn in het laatste deel van de 1^e eeuw na Chr. te dateren. Uit dezelfde tijd stamt een fragment van een bord Dragendorff 15/17.³⁵ In contemporaine graven ontbreekt dergelijke waar. In die tijd is er slechts weinig terra sigillata in de nederzettingen in omloop, althans er zijn tijdens de opgraving nauwelijks resten van gevonden.³⁶ Dit vaatwerk moet eerder ook in de nederzettingen aanwezig zijn geweest maar is daar tijdens de opgraving niet aangetroffen. Het lijkt erop dat deze voorwerpen van terra sigillata in die tijd niet als doorsnee tafelaardewerk zijn gebruikt, maar eerder als zaken gezien mogen worden waaraan de bezitters een zeker prestige ontleenden. Na hun dood is het vermoedelijk op ceremoniële wijze gebruikt tijdens de crematie- en begrafenisplechtigheden. Na gebruik zijn ze niet meer mee naar de nederzetting teruggenomen. Het is goed mogelijk dat ze op dat moment op rituele wijze zijn gebroken en daarna op het grafveld achtergebleven. Dat versierde terra sigillata een bijzondere positie innam is ook duidelijk geworden uit het langdurige gebruik van deze kommen in de nederzettingen in Breda-West.³⁷

Een indeling van het aardewerk (zonder het handgeformde aardewerk) naar functie lijkt dit idee te bevestigen (tabel 27). Ongeveer 43% van het aardewerk (bord, kom, beker) uit de graven is bedoeld om voedsel en drank uit te consumeren. Het aandeel van deze tafelwaar buiten de graven is met ruim 20% een stuk kleiner. Als de kruiken ook nog tot de tafelwaar gerekend worden blijft het percentage buiten de graven op ongeveer 35% steken. De fragmenten van de ruwwandige kannen die in het grafveld zijn gevonden zouden er op kunnen duiden dat ter plekke water is gekookt, maar zeker is dit niet.

33. Roymans & Kortlang 1993.

34. Van Enckevort 2003, 232, fig. 61.

35. Hiddink 2003, 225.

36. Van Enckevort & Huisman 1998, 68, tabel 3.

37. Zie paragraaf 3.5.